

of published theoretical and practical works has shown, that for want of landscape-geochemical regionalization are used the various methodological approaches, there is no uniform precise system of units of regionalization and criteria of their selection, broad band of used parameters and, as an outcome, incongruity of the boundaries individual landscape-geochemical territorial units on the different schemes regionalization.

Keywords: landscape-geochemical regionalization, landscape-geochemical system.

Петрина Н. В. Ландшафтно-геохимическое районирование территории Украины: современное состояние. Рассмотрены некоторые подходы к ландшафтно-геохимическому районированию территории Украины. Анализ опубликованных работ показал отсутствие единой четкой системы таксономических единиц и критериев их выделения, значительный диапазон используемых показателей и, как следствие, несовпадение на разных схемах собственно границ индивидуальных территориальных единиц.

Ключевые слова: ландшафтно-геохимическое районирование, ландшафтно-геохимическая система.

Надійшла до редколегії 18.09.2015

УДК 911.375.5

Бричук М. С.

*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

КОНСТРУКТИВНО-ГЕОГРАФІЧНІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ ВЕЛИКИМ МІСТОМ

Ключові слова: місто, урбанізовані території, екологічне управління, ландшафтно-архітектурна структура

Постановка проблеми та актуальність теми. Велике місто є складною природно-антропогенною системою та багатограним об'єктом дослідження представниками різних наукових напрямків. На сьогоднішній день існує велика кількість досліджень, присвячених вивченню проблем великих міст. Однією з основних проблем територіального управління у сучасних містах України є спроби вирішити складні соціально-економічні та геоecологічні проблеми шляхом локальних управлінських впливів. При цьому при вирішенні питань пов'язаних із забрудненням міського середовища часто ігноруються ландшафтно-архітектурні (природні) особливості власне міської території, яка є середовище утворюючою основою для всіх інших підсистем і процесів, що відбуваються у місті. Основна увага в територіальному управлінні містами має приділяється не лише їх соціально-економічному розвитку, а й звертатися на збереження природно-ресурсного потенціалу та раціональне природокористування у великому місті як цілісному об'єкті, з властивими йому природною основою, планувальною структурою, особливостями функціонування різноманітних підсистем та наявним комплексом геоecологічних проблем.

Актуальність дослідження полягає в тому, що системи управління територією

міста на сьогоднішній день організовані за соціально-економічними принципами та не враховують природні чинники і геоecологічну ситуацію, яка склалася на території.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вирішення проблем територіального управління та сталого розвитку міст потребує створення інтеграційних наукових концепцій та підходів для розв'язання соціально-економічних, геоecологічних та архітектурно-містобудівних проблем. На сьогодні існує значний науковий доробок у сфері комплексного ландшафтознавчого та системного геоecологічного вивчення міст: Дорфман (1966); Геренчук (1972, 1975); Глазичев (1973); Перцик (1973); Ріхтер (1983); Пойкер (1987); Круглов (1990, 1992); Стольберг та ін.(2000); Шищенко (1988, 1999); Дмитрук (1993, 1998, 2000, 2004); Денисик (1998, 2001); Петлін (2008, 2010); Фесюк В.О. (2008); Назарук М.М (2010); Гавриленко (2008); Владіміров та ін. (1996); Голубець (1997); Кучерявий (1999); Савицька (2003).

Історичному розвитку урболандшафтів присвячені праці Романчука, Щура, Шищенка (1987); Круглова (1992), Дмитрука (1993, 1998); Денисика (1998). Поряд з тим недостатньо наукових праць, які б розкривали механізми та методику використання практичних та теоретико-методологічних засад конструктивної географії для розробки нових парадигм

управління, в тому числі екологічного управління. В управлінні великого міста створюються ряд проблем, які виникають за рахунок того, що територіальне управління не враховує ландшафтно-архітектурну структуру і геоecологічні проблеми.

Мета дослідження – обґрунтувати застосування конструктивно-географічного підходу до організації системи територіального управління великим містом, визначити функції та завдання екоуправління.

Виклад основного матеріалу. Останнім часом людство все частіше цікавиться питаннями раціонального природокористування і, як наслідок, змінюються концепції територіального управління містом. Зокрема, складаються нові умови його управління, звертається все більше уваги не лише на економічні вигоди управління, а й на екологічну безпеку місць проживання. На окремих етапах переходу до сталого розвитку міста можуть змінюватись пріоритети використання природних ресурсів, але постійним залишається вплив різноманітних екологічних чинників на прийняття управлінських рішень, спрямованих на оптимізацію природо-користування. Як наслідок змінюються мета, мотивації, інтереси до питань управління територією. Відповідно, змінюються і перерозподіляються ролі, завдання і функції кожного з учасників процесу міського територіального управління. Особлива увага в процесі управління територією міста надається місцевим адміністраціям, оскільки саме вони є більш наближеними до населення та їхніх проблем.

Територіальне управління в контексті нашого дослідження розглядається як управління органів місцевої влади, рішення якої направлені на населення, яке проживає на даній території. Як правило ці рішення стосуються вирішення господарських проблем життєзабезпечення мешканців, створення комфортних умов життя, захист населення та територій від небезпек різного походження, в тому числі і екологічних. Оптимізація управління великого міста, з нашої точки зору, означає розробку сукупності дій направлених на раціональне використання природних ресурсів та території, розробку та реалізацію нормативно-правової бази, подолання екологічних проблем та прийняття ефективних управлінських рішень пов'язаних

зі зменшенням тиску на навколишнє середовище, виховання екологічної свідомості мешканців, збором та поширенням інформації щодо стану повітря, ґрунтів та води, впровадження систем екологічного менеджменту та аудиту, покращення роботи управлінських структур міста та зменшення органів управління. Вивчення структури територіального управління містом включає в себе дослідження міста як складної багатофункціональної природно-антропогенної системи і аналіз управління містом та містобудівної документації.

Узагальнюючи сучасні підходи до розуміння та визначення міста, відзначимо, що всі вони розглядають місто як об'єкт вирішення різних проблем. Проте спільним для них є те, що місто розглядається як комплексна система, яка має природну (змінені людиною природні геосистеми), техногенну (забудова, транспорт, інфраструктура) та соціальну (населення) підсистеми. Основною підсистемою вважається населення, оскільки саме населення міста завдяки своїй діяльності змінює природну та розвиває техногенну підсистеми, а також здійснює процес управління ними. Місто досліджується з точки зору системного та екологічного підходів, й розроблених на їх основі географічних напрямків вивчення міст: геосистемного, геокомплексного та геоecологічного. Відповідно до базових концепцій у межах цих напрямків міський ландшафт можна розглядати як урбогеокомплекс, урбогеосистему, урбогеотехсистему, урбоекосистему, урбогеоекосистему, урбогеоекотехсистему [2]. Місто займає певну частину земної поверхні, містить на своїй території популяцію людей із досить високим показником щільності, виробничий комплекс та інфраструктуру, а також специфічне природне, техногенне та соціально-культурне середовище існування і, таким чином, являє собою урбогеосоціосистему чи, скорочено, урбосистему. Соціальний блок цієї системи виконує головні системоутворюючі функції та функції управління [3].

Місто є видом використання людиною ландшафтів, для забезпечення життєвих функцій людини. Міста являють собою в географічному сенсі ландшафтно-архітектурні системи. Ландшафтно-архітектурна система у теоретичному аспекті проявляється у вигляді функціональної, функціонально-

компонентної та функціонально-територіальної структур міст. Визначення міста як ландшафтно-архітектурної системи (ЛАС), на нашу думку, є найбільш актуальним в межах нашого дослідження, оскільки дає змогу поєднати ландшафтознавчі підходи до дефініції поняття міста, елементи теоретичних та практичних досліджень території міста. Ландшафтно-архітектурна система – це території (певний простір), в межах яких існує поєднання природних і техногенних компонентів (характерний вигляд). Ландшафтно-архітектурні системи піддаються впливу та формуються внаслідок дії як природних чинників так і антропогенних. Концепція ландшафтно-архітектурних систем, які складаються з наступних одиниць [1, 2]:

ландшафтно-архітектурний елемент (ЛАЕ),
ландшафтно-архітектурні група (ЛАГ),
ландшафтно-архітектурні масив (ЛАМ),
ландшафтно-архітектурні комплекс (ЛАК),
ландшафтно-архітектурну система (ЛАС) .

При цьому оптимальним вважається гармонійне поєднання архітектурних форм із ландшафтами. Окрім цього територія міста має функціональне використання, пов'язане з природокористуванням. Даний аспект важливий з точки зору управління територією, оскільки дає змогу уникнути негативних впливів техногенної чи соціальної підсистем на природну складову. Саме внаслідок поєднання впливів формується сучасний вигляд міста з характерною йому забудовою, геоecологічними, містобудівними та управлінськими проблемами.

Місто досліджується як система з певними властивостями та функціональним використанням, а в управлінні та містобудуванні часто місто розглядається як території з певним функціонуванням та повною мірою не враховується природна основа та геоекологічні проблеми. На таких територіях виникають однотипні проблеми, вирішити які можливо шляхом застосування аналогічних управлінських рішень щодо якості навколишнього середовища та ефективному природокористуванню. Поєднати природну (ландшафтно-архітектурну), управлінську структури та містобудівну документацію стане можливо завдяки запровадженню системи екоуправління. Вважаємо, що таке управління є найбільш екологічно спрямованим, територія міста розглядається як об'єкт природокористування, розвиваються екологічні, соціальні, економічні та інформа-

ційні відносини у місті, що потребує підготовки, прийняття та реалізації рішень, які спрямовані на розв'язання існуючих проблем та досягнення поставлених завдань і цілей з використанням різних засобів, методів, інформаційних технологій, побудови ієрархічних та просторових структур управління. Тобто саме за таких умов, відбудеться інтеграція всіх існуючих соціальних, соціально-економічних, технічних підходів що дасть можливість здійснити оптимізацію та управління урбанізаційним природокористуванням.

Оптимізація управління можлива завдяки ефективному та своєчасному управлінню природокористуванням в межах даної території. Тому необхідно приділяти належну увагу розробці геоінформаційної системи вироблення та реалізації організаційно-управлінських рішень та дій для управління урбанізаційним природокористуванням у місті.

Реалізація конкретних рішень, пов'язаних зі зменшенням тиску на навколишнє середовище, виховання екологічної громадської свідомості за наявної кількості інформаційних потоків є організаційно-управлінською функцією, яка насамперед реалізується державними та місцевими органами управління через розробку та реалізацію екологічного законодавства, нормативів та норм, оперативного-господарського розпорядництва й забезпечення виконавців необхідними матеріальними, технічними, фінансовими та іншими засобами для виконання ними своїх функцій контролю за станом навколишнього середовища та екологічного моніторингу, засобами та методами екологічного управління. При цьому важливо налагодити зв'язок із суб'єктами економічної діяльності, заохотити їх до впровадження систем екологічного менеджменту та аудиту на рівні своїх підприємств, що дасть змогу самостійно проводити коригувальні дії щодо негативних впливів на стан навколишнього середовища без додаткових фінансових витрат (наприклад, штрафів за порушення норм законодавства). Тому виникає необхідність у поєднанні традиційного екологічного управління та екологічного менеджменту, у впровадженні інтегрального екологічного підходу, метою якого є гармонізація взаємодії суспільства і навколишнього середовища. Такий інтегральний вид управління в контексті даного дослідження можна назвати

системою екоуправління

Отже, під *екоуправлінням* ми розуміємо діяльність з підготовки, прийняття і реалізації рішень щодо раціонального використання території та ефективного урбанізаційного природокористування за умов сталого розвитку з використанням різних адміністративних, економічних та інформаційних методів. Суб'єктами екоуправління є організації та особи, які приймають і реалізують організаційно-управлінські рішення щодо природокористування в межах певних територій, в тому числі виконують інформативні функції, а саме: адміністративні органи державної виконавчої влади різного рівня, органи контролю та обліку, органи громадського самоврядування тощо. Об'єктами екоуправління є території, які зазнають організаційно-управлінських впливів і реагують на них.

Серед функції екоуправління містом особливо визначаються наступні:

- формування та обґрунтування екологічної політики і зобов'язань;
- визначення екологічних цілей та завдань відповідно до екологічної політики;
- розробка стратегічного плану реалізації екологічної політики;
- розробка програми екоуправління і механізму її реалізації;
- реалізація програми екоуправління та її узгодження із елементами загальної системи управління;
- формування екологічної свідомості особистості та мотивування;
- обмін інформації та звітування;
- оперативне управління;
- планування екологічної діяльності;
- організація внутрішньої і зовнішньої екологічної діяльності;
- управління персоналом;
- управління впливами на навколишнє середовище і використанням ресурсів;
- внутрішній екологічний моніторинг та екологічний контроль;
- аналіз і оцінка результатів екологічної діяльності;
- перегляд і вдосконалення системи екологічного управління й менеджменту;
- екологічне нормування, екологічне ліцензування, екологічна сертифікація;
- екологічна експертиза.

Основними завданнями екоуправління в містах є наступні:

- розробка та реалізація екологічної політики за умов сталого розвитку;

- контроль за дотриманням природоохоронного законодавства, екологічних нормативів, норм, квот, екологічними наслідками природокористування і виробництва продукції, виконанням прийнятих управлінських рішень;

- реалізація науково-дослідних та конструкторських робіт, спрямованих на організацію та вдосконалення діючої системи моніторингу і впливів на його стан техногенних факторів;

- розробка екологічних прогнозів;

- забезпечення екологізації технологій виробництва (зниження їх аварійності, ступеня технологічних ризиків, енерго- та матеріалоемності, токсичності викидів);

- оптимізація розміщення, функціонування і взаємодії підприємств, які використовують природні ресурси;

- оптимізація роботи конкретних виробничих (технічних, енергетичних, транспортних) об'єктів у межах ЛАС та ЛАК;

- оптимізація районного планування з метою зменшення шкідливого впливу виробничих об'єктів на населення;

- введення обмежень на розміщення і функціонування виробництв, які можуть мати негативні екологічні наслідки для навколишнього середовища і здоров'я населення;

- розробка та впровадження екологічних нормативів та вимог, що відповідають місцевим природним і соціальним умовам, системі урбанізаційного природокористування;

- створення системи оперативної інформації, адекватної екологічній ситуації;

- організація рекреаційних зон і територій, необхідних і достатніх для відпочинку населення та заохочення туристів;

- організація загальної безперервної екологічної освіти в рамках нині діючих дошкільних закладів, загальноосвітніх шкіл, коледжів, ліцеїв, вищих навчальних закладів і спеціально створюваних при них курсів підвищення екологічної свідомості та вивчення екологічних прав та обов'язків.

Висновки: конструктивно-географічний підхід до управління великим містом інтегрує існуючі соціальні, економічні, геоекологічні, містобудівні, освітні складові процесу оптимізації та управління урбанізаційним природокористуванням

Список літератури

1. Дмитрук О. Ю. Ландшафтно-урбанізаційні системи: конструктивно-географічні основи оптимізації та управління / О. Ю. Дмитрук. – К. : ВГЛ «Обрії», 2004. – 189 с. 2. Дмитрук О. Ю. Урбанізовані ландшафти: теоретичні та методичні основи конструктивно-географічного дослідження / О. Ю. Дмитрук. – К. : ВГЛ «Обрії», 2004. – 240 с. 3. Екологія города : Учебник для вузов / под ред. Ф. В. Стольберга. – К. : Либра, 2000. - 464 с.

Бричук М. С. Конструктивно-географічні підходи до управління великим містом. В роботі викладено теоретико-методологічні аспекти конструктивно-географічного підходу до управління великим містом, запропоновано та обґрунтовано концепцію екоуправління територією великого міста на основі геоекологічних принципів.

Ключові слова: місто, урбанізовані території, екологічне управління, ландшафтно-архітектурна структура.

Brychuk M. S. Structurally-geographical approach to the management of large cities. This work describes the theoretical, methodological aspects of structural and geographical approach to the management of a large city and proposed and proved the concept of environmental management of big city on the basis of geo-ecological principles.

Keywords: city, urban area, environmental management, landscape-architectural structure.

Бричук М. С. Конструктивно-географіческие подходы к управлению крупными городами. В работе изложены теоретико-методологические аспекты конструктивно-географического подхода к управлению большим городом, предложено и обосновано концепцию экоуправления территорией крупного города на основе геоэкологических принципов.

Ключевые слова: город, урбанизированные территории, экологическое управление, ландшафтно-архитектурная структура.

Надійшла до редколегії 18.09.2015

УДК 911.52

Проскурняк Мирослав

*Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича*

ЕМЕРДЖЕНТНІСТЬ КАРСТОВИХ ЛАНДШАФТІВ

Ключові слова: карстовий ландшафт, самоорганізація

Вступ. Мало вивченій властивості емерджентності ландшафтних комплексів присвячено небагато праць. Їх узагальнений аналіз подає В.М. Пащенко [1, с. 166-168], акцентуючи увагу на більш-менш вивчених її просторово-часових ефектах та зв'язку емерджентності з інваріантністю. В цілому емерджентність розглядають як “властивість структурованих тіл, пов'язану з виникненням інтегративних новоутворених якостей, які відсутні в кожній з інтегрованих складових чи в їхній сукупності” [1, с.168]. Емерджентні ефекти в ландшафтних комплексах є результатом їхньої самоорганізації. За сучасними уявленнями самоорганізація ландшафтів є “автоматичним процесом, при якому реалізуються комбінації подій, що з певного ряду причин є вдалими, “вигідними” для природи” [1, с. 113]. Він протікає за участю всіх складових ландшафту і відзначається сукупною їх взаємодією. В результаті такої взаємодії утворюються впорядковані просторово-часові структури ландшафту,

які визначають його форму, функціонально-динамічну сутність, стійкість та еволюцію.

Динамічним аспектам карстових ландшафтів присвячено немало праць як вітчизняних, так і зарубіжних авторів. Їх детальний аналіз [2, 3], дозволяє констатувати про вагомий внесок плеяди карстологів у пізнання суті такого складного феномену природи, як карст. Однак, більшість цих досліджень побудована на аналітичних підходах і методах, а їх результати не висвітлюють синтезні ефекти, що так характерні для карстових ландшафтів, відмінних від навколишніх теренів особливою структурною організацією - наявністю підземної і наземної підсистем. Мета дослідження - розкрити з позиції ландшафтознавчого підходу емерджентні ефекти карстових ландшафтів - процеси, явища, властивості. В даній роботі зупинимось лише на яскравих прикладах результатів наших досліджень в межах окремих карстових регіонів лісостепу Східноєвропейської рівнини.